

Ölümsüzlüğün sırrını tapan şair

Bir dastan yaz min-min sözlük,
Budur əsl ölümsüzlük!
- deyirdi Tofiq Bayram. Bu
dünyada tək umacağı Söz idi.
O, ədəbiyyat vurğunu, poeziya
aşığı idi. Bu dünyaya şair ruhu
ilə gəlmişdi. Yer kürəsi onun
üçün başdan-başa şeiriyyət
idi...

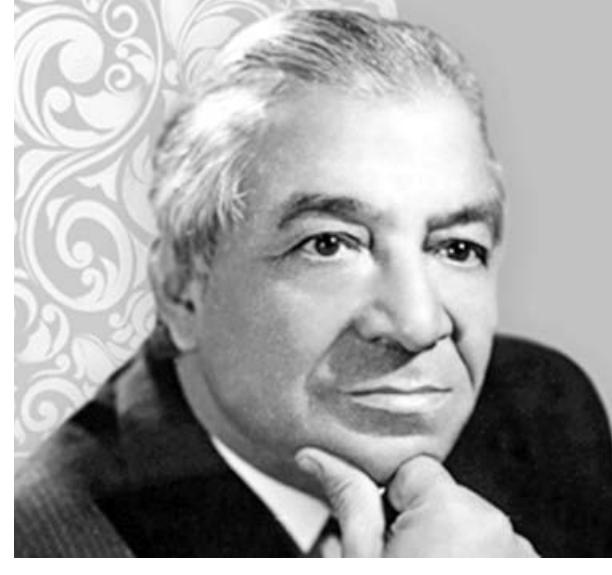
Ömrü əlli altısında bitdi. Ancaq onszu da olsa, yaşıının üstüne yaş gəlir. Tofiq Bayramın anadan olmasının yüz illiyində bacısı Svetlana Bayramova ilə şair haqqında danışırıq. Xatirələr Svetlana xanımı uzaq illərə aparır: "Ailədə doqquz uşaq olmuşuq, altı bacı, üç qardaş. Təəssüf ki, üç bacı qalmışdır. Qardaşlarının hamisi, bacılarının üçü dünyasını dəyişib..." Qüssə içində deyir və susur.

Söhbətimiz kədər üzərində köklənəcəyini düşünürüm. Ancaq Svetlana xanımın səsində birdən-birə sevinc işığı düşür: "Ən böyükümüz Tofiq idi, - deyir. - Atamın işi ilə əlaqədar ailəmiz Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında yaşımışdı. Və yaşıdagı hər rayonun ab-havası sanki Tofiqin ruhuna, mənəviyyatına, ədalətəna hopmuşdu, onun danışığına hakim kəsilmüşdi. Mənə elə golir ki, bütün varlığı ilə ümumazərbaycan mövqeyindən çıxış etməsinin əsas səbəblərindən biri bu idi. Əslində, bu, yalnız Tofiq xas deyildi, bimiz ailəmizin mövqeyi idi... Düzdür, soykökümüz Ərdəbil şəhərindəndir. Şahsevənlər nəslindən. Bakıda yaşamışq, bakılı olmuşuq. Buna baxmayaraq öz həyatımızda, öz qəlbimizdə bütün Azərbaycanı birləşdirə bilmişik. Atam həyvandarlıq üzrə kənd təsərrüfatı mütexəssisi idi. O, müxtəlif illərdə Ağstafada, Qazaxda, İmişlidə, Əli Bayramlıda (indiki Şirvan - Z.F.), Dəvəcida işləyib. Hansı rayonda işləməyə gedirdi, ananı da özü ilə aparırdı. Ancaq valideynlərimiz, necə deyərlər, bir ayağı Əmircəndaydı. Biz ağlımız kəsəndən Əmircənda yaşışq. O vaxt orada əsl ziyanlılar var idi..."

Tofiq Bayram sözün sehrinə çox kiçik yaşlarından düşdü. Dünya başdan-başa şeirə, poeziyaya çevrildi gözlərində. Uşaqlıqdan sözləri elə hey birbirinə qoşur, qafiyə deyirdi...

Svetlana xanım danışır: "Atamın yaxın dostlarından biri - Mehdiyan Vəkilov 1942-ci ildə Ağstafada Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi seçilər. O, atama zəng edib deyib ki, mən Ağstafaya gedirəm, istəyirəm sən də göləsan. Atamın Ağstafaya getməsi belə olub. Orda böyük bir sovxozen direktoru işləyib. Mehdiyan Vəkilov məşhur şair Səməd Vurğunla ilk tanışlığı da Ağstafada olub. Onda yeddi yaşı varmış. Ağstafada birinci sınıfı gedirmiş. Səməd Vurğunun gəldiyini eşidən atam onu qonaq çağırıb. Şair bizim evə gəlib. Tofiq kiçik yaşlarından bir yerdə qərar tutmazdı. Ancaq bu, sadəcə, nadinlik deyildi. Təbiətə qaynar, çılgın adam idi. Bir də sanki poeziyadan yoğrulmuşdu. Tofiq özü təpədən-dırınağa poeziya idi. Səməd Vurğun onun hərəketlərindən biliq ki, bu, qeyri-adı uşaqdır. Atam şairin Tofiqə maraqla baxdığını görüb, deyib ki, "ay Səməd, bu, bir də görürsən öz-özünə elə bayatılar deyir ki..." Səməd Vurğun əminliklə: "O, şair olacaq" söyleyib. Beləcə, Tofiq ilk xeyir-duanı Səməd Vurğundan alıb. Sonralar bu görüş şeirə çevrilib. Tofiq dünyasöhrətli şairlərimizdən Məhəmməd Füzulinin, İmadəddin Nəsimini çox sevirdi. Molla Pənah Vaqifin yaradıcılığına yaxşı bələd idi. Öz dövrünün şairlərindən isə on çox sevdiyi Səməd Vurğun idi".

Tofiq Bayram tehsilini Bakıda davam etdirdi. Əvvəl 97 sayılı məktəbdə oxudu. Həmin məktəb səkkizlilik id. Onillik tehsilini Bülbülədəki 208 sayılı orta məktəbdə tamamladı. O vaxtlar artıq şairlik istedadı hər kəsə bəlli idi. İlk şeiri "Pioner" qəzetində işlədi.

üzü görəndə Tofiq Bayramın on dörd yaşı vardi. Svetlana xanım deyir: "Uşaq olanda anam onu elektrik qatarı ilə Pionerlər evinə götürdü. Orda ədəbiyyat dərnəyi fealiyyət göstərir. Həmin dərnəyə o vaxt cavan olan Əlfə Qasimov rəhbərlik edirdi. Tofiq orta məktəbi bitirdikdən sonra Azərbaycan Dövlət Universitetinə (indiki Bakı Dövlət Universiteti - Z.F.) daxil oldu. Ancaq sonralar başqa bir ali məktəbdə oxumaq istədi. Lenin adına Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun (hazırda Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti - Z.F.) Ədəbiyyat-tarix fakültəsinə qəbul edildi. O illərdə Tofiqin çox sevdiyi Mikayıl Rəfəli, İsmayıllı Şıxlı, Əbdüləzəl Dəmirçizade, Feyzulla Qasimzadə, Ağaməmməd Abdullayev, Əhəd Hüseynov, Kamal Qəhrəmanov kimi böyük alımlar, ədəbiyyatşunaslar, ədəbiyyat nəzəriyyəçiləri, tenqidçilər həmin institutda çalışırdılar. İnstitutun rektoru isə o vaxtlar Mehdiyan Vəkilov idi".

Tofiq Bayram ali təhsilini başa vurduqdan sonra müxtəlif yerlərdə çalışıdı. O, 1959-cu ildə "Azərbaycan müəllimi" qızəti redaksiyasında şöbə müdürü, 1960-1961-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsində ədəbi işçi oldu. 1961-1964-cü illərdə Mirzə Fətəli Axundov adına Dövlət Opera və Balet Teatrında ədəbi hissə müdürü, 1964-1968-ci illərdə "Ulduz" jurnalı redaksiyasında, 1968-1978-ci illərdə "Ədəbiyyat və incəsənət" qızəti redaksiyasında şöbə müdürü, 1978-ci ildə isə "Yazıcı" nəşriyyatında baş redaktor məvəvini işlədi. Ancaq harada çalışırsa-çalışın, şeir yazmaq hər zaman on ülvi arzusu, on böyük məqsədi oldu.

Ailədə həddindən artıq sevilirdi. Səbəbi yalnız evin böyük oğlu olması deyildi. Atası Qulam bəy, anası Zivər xanım, bacı-qardaşları onun istedadı ilə, şair olması ilə fəxr edirdilər. Tofiq Bayramın dövri mətbuatda hər dəfə şeirinin dərc olunması ailədə bayrama çevirildi. Svetlana Bayramova xatırlayır: "Bizim ədəbiyyata, musiqiyə sevgimiz atamdan gəlirdi. Atamgil dörd qardaş, bir bacı olublar. Atamın İslam adlı qardaşı vardi. Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda oxuyurmuş. Müharibə başlayanda təhsili yarımcı qalıb. İslam əmim də şeir yazmış. Teatrı çox sevirmiş. Bir neçə dəfə Əmircəndə hazırlanan tamaşalarda rol oynamışdı".

Atam isə, doğrudur, şeir yazmırı, ancaq o, poeziyanın, müsəljinin vuruşunu, xırıdırı idi. Bəzim eviminə sanki şeir, sənət ocağıydı. O dövrün ən məşhur sənətkarları atamın dostları idilər, eviminə golib-gedirdilər. Biz onların mühitində formalşardıq. Atam Əmircəndə ikimətbəli, gözəl bir ev tikdirmişdi, öz əlleri ilə həyətimizdə elə bağ salmışdı ki, görənlər heyrən olurdı. O vaxtlar Bakının rəhbəri Əliş Ləmbəranski idi. Xarici ölkələrdən qonaqlar golirdi. Onlar məraqlanırdılar ki, sovet adamları necə yaşayırlar. Onda bizim həyətimizə ekskursiyaya götürüb göstəridilər ki, sovet adamları belə yaşayırlar... Bamaşqa ab-hava vardi..."

O, Azərbaycanın necə-necə məşhur sənətkarını uşaqlıq illərində ata-

sının dostu, evlərinin əziz qonağı kimini gördü. Vaxt geldi, onların bir çoxu ilə özü də yaxın dost, həmkar, iş yoldaşı oldu. Bir müddət Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsində çalışırdıdan sonra onu Opera Teatrına dəvət edən Niyazi də atasının dostlarından idi. Orada ədəbi hissə müdürü işləyəndə görkəmlı sənət adamlarını

yaxından tanıdı.

Tofiq Bayramın ata ocağında məşhur dəvə qutabı qonaqlığı veriləndə o, Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsində işləyirdi. Məhəmməd Füzulinin yubileyi təntənə ilə qeyd edildi. Şairin irsi geniş tədqiq və təbliğ olundu. Onda Tofiq Bayramın "Füzuli" pyesi əsasında televiziya tamaşası hazırlanırdı. Rejissor Şəmsi Bədəlbəyli idi. Pyes haqqında Xalq şairi Süleyman Rüstəm, Xalq artisti Şəmsi Bədəlbəyli və başqa görkəmlı sənətkarlar yüksək fikirlər bildirdilər. Tofiq Bayram çox genç idi. Elə o yaşda, 1959-cu ildə Azərbaycan Yazıçılar İttifaqına (indiki Azərbaycan Yazıçılar Birliyi) üzv qəbul edildi. Tanındı, səhərətləndi...

Svetlana Bayramova o günlərdən söz açır: "Bir gün atam Tofiqə dedi ki, həmin dostlarını evimizə dəvət elə, onlara qonaqlıq verim. Tofiq Süleyman Rüstəmə deyib. O, təkliyi məmənnüyyətlə qəbul edib, ancaq şərtini de söyləyib: "Gələrik, amma mən deyəni bişirə biləniz..." Süleyman Rüstəm deyib ki, bizim üçün Xilə qutabı bişirsinlər. Xilə qutabı dəvətindən hazırlanırdı. Tofiq tərəddüd edib: "Süleyman müəllim, başqa nə desəniz mümkündür, amma mən dəvə qutabına söz vermirəm. Gedim atamla məsləhətləşim" deyib. Evinə gəldi, Süleyman Rüstəmin istəyini atama bildirdi. Atam dərhal cavab verdi: "Get de ki, gələn həftə bizim qonağımızdır". Tofiq soruşdu ki, dəvətini haradan tapacaqsın? Atam onu arxayınlasdırdı: "Senin işin olmasın, mən tapacağam". Atam Qobuya gedib bir çobandan dəvət aldı. Evinə ünvanını da verdi. Çoban dəvəti Əmircəndə gətirdi. Bazar günü səhər uşaqlar qaca-qaca gəlib atama xəbər verdilər ki, bütün küçə "Pobeda" məşhurları ilə doludur. Atam həyətə çıxdı. Gördü ki, Süleyman Rüstəm, Şəmsi Bədəlbəyli, Bəşir Səfəroğlu, Lütfi Abdullayev... Bir sözə, televiziyyadan tanıdığımız bütün məşhurlar gəlib. Demə, Süleyman Rüstəm hamiya zəng vurub deyibmiş ki, gədirik Əmircəndə dəvə qutabını yeməyə. Ən çox həyəcanlanan anam idi. Atamdan soruşdu ki, ay Qulam, bu qədər qonağı qutabı necə hazırlayaçaq? Atam ona dedi ki, narahat olma. Sallaqxanada kəsdirdiyi dəvənin ətinin, bir də unu payladı qonşulara, xahiş etdi ki, hamının qutab bişirin, həm özünü döyüncə yeyin, həm də mənim qonaqlarımı yola salın. O gün, əlbəttə, başqa yeməklər də hazırlanıb süfrəyə düzüldü. Qonaqlar dəvə qutabını və digər təamları yedilər. Ancaq əsas yemək qutabı oldu. Bu dəvət qutabi qonaqlıq çox məşhurlaşdı".

Tofiq Bayramın toyu da uzun müddət yaddaşlardan silinmədi. Şairin bacısı danışır: "1931-ci ildə atamın toyunda məşhur xanəndə Xan Şuşinski oxuyub. Toyu olanda atam özü gedib Xan Şuşinskini Qarabağdan götürüb. Sonralar da münasibətləri dəvət edib. Ailəmizin ilki tez evləndi. 1956-ci ildə Tofiqin toyuna hazırlaşanda atam gedib Xan Şuşinskisi xatır-

ladıb: "Yadindadır, sən mənim toyumda bir sağlıq dedin? Dedin ki, o gün ənsən oğlun olsun, onun toyunda da gəlim mən oxuyum. İndi Tofiq evlenir. Gərək sözünə əməl edəsən". Tofiqin toyu sanki musiqi, muğam, mahni müsabiqəsi oldu. Xan Şuşinski, Qurban Pirimov, o vaxt gənc olan Əlibaba Məmmədov, Əbülfət Əliyev, atamın çox sevdiyi müğənni - Ağabala Abdullayev, Şurulla vardi, həm tərəfə çalışırdı, həm də gözəl səsə oxuyurdu, qarmon ifaçısı Teymur Dəmirov... İstedadlı ifaçılardan Tofiqin toyunda bir-biri ilə sanki yarış girdilər. Qeyri-adı toy idi..."

Tofiq Bayramla yəhəd yoldaşı Zərifə xanım orta məktəbdə bir sinifdə oxuyublar. Parta yoldaşı olublar. Şair ona həsr etdiyi "Məhəbbət" adlı şeirində yazıb:

*Deməyin ki, nağıl açıb sevgidən,
Unutmuşam nadir bilik, intahan.
Ya geciksəm, ya dərsimi bilməsəm,
Hamidan çox utanram o qızdan.*

Tofiq Bayramla yəhəd yoldaşı Zərifə xanım orta məktəbdə bir sinifdə oxuyublar. Parta yoldaşı olublar. Şair ona həsr etdiyi "Məhəbbət" adlı şeirində yazıb:

*Zərifən mənim bu günüm,
Sabahki toy-düyüñüm.
Haqqım var ki, öyüñüm
Azərbaycan deyəndə.
Ürəklərdə döyüñüm,
Azərbaycan deyəndə.*

Tofiq Bayram gözəl ailə başçısı oldu. Nə sevgisini, nə də qayğıkeşiliyini ailesindən əsirgədi. Ancaq məhəbbət şeirlərinin yegane ünvanı həyat yoldaşı olmadı. Şair qəlbi gözələrə heç zaman biganə qalmadı.

Svetlana xanım danışır ki, qızlar-

dan ona məktublar göldü, macəraları olurdu: "Zərifə qısqanc deyildi. Bəlkə qəlbində təbəddülətlər var idi, üzə vurmurdur... Tofiqi çox sevirdi. Bütün ömrünü Tofiq həsr etdi. Onun qulluğunda dayandı. Etibarlı, anlayışlı həyat yoldaşı oldu. 2019-cu ildə dünyasını dəyişdi".

Tofiq Bayram gözəl ailə başçısı oldu. Nə sevgisini, nə də qayğıkeşiliyini ailesindən əsirgədi. Ancaq məhəbbət şeirlərinin yegane ünvanı həyat yoldaşı olmadı. Şair qəlbi gözələrə heç zaman biganə qalmadı.

Tofiq Bayram gözəl ailə başçısı oldu. Ancaq bacısı hesab edir ki, o, istədi qədər əsərlər yazmadı: "Onun sinəsində yazılmamış o qədər xəzinələr qaldı ki... Tofiq həm də gözəl tərcüməçi, ədəbiyyatşunas idi. Rəsul Həmzətov Bakıya göləndə görüşlərin birində dedi ki, mənə elə golir ki, Tofiq Bayram mənim şeirlərimi olduğundan daha gözəl tərcümə edib".

Tofiq Bayram 1991-ci il aprelin 19-da vəfat etdi. Dövlət Dəfn Komisiyası yaradılmışdı və belə bir qərar verilmişdi ki, Tofiq Bayram Fəxri xiyyabanda dəfn edilsin, cənəzəsi də Rəşid Behbudov adına Mahni Teatrından götürülsün. Nazirlər Sovetində həmin gecə bizə göldilər və dəfn mərasiminin necə planlaşdırıldığını dedilər. Anam etiraz etdi: "Mənim oğlum aktyor ya müğənni deyil ki, cənəzəsi səhnəyə qoyulsun, - dedi. - Öz kondimizde, öz adətlərimizle dəfn edəcəyik". Tofiqin özüñün də vəsiyyəti vardi ki, onu Əmircəndə, Səttar Bəhlulzadənin yanında dəfn edək. Vəsiyyətinin yerində yetirdik... Ondan əsərləri və üç övladı yadigar qaldı. Təəssüf ki, Tofiqin iki oğlu vaxtsız dünyadan köcdü. Böyük oğlu Zakir çox istedadlı, olduqca savadlı idi. Moskva Mühəndislik və Fizika İnstitutunda "Nüvə fizikası" fakültəsində təhsil aldı. Sonra Azərbaycanda Kosmik Tədqiqatlar İnstitutunda işlədi. Kəşfləri var. Zakir 2004-cü ildə vəfat etdi. Tofiqin ortaçılıq Cavanşir iqtisadçı idi, 2020-ci ildə dünyasını dəyişdi. Kiçik oğlu Cahangir polis işləyib. İdmənci olub, yarışlarda yer tutub. Birinci Qarabağ mühəribəsində iştirak etdi. Qarabağ qazisidir".

Əslində, nə düzümsüz, nə də vəfa-sız idi ürəyi. 1988-ci ilin sonları, 1990-ci illərin əvvəllərində erməni quldurlarının Azərbaycana qarşı torpaq iddiaları ilə çıxış etmələri, Qarabağ münaqişə ocağına çevirmələri onu şair ürəyinə vurulan en böyük zərbə oldu. Şair uca kürsülərdən hayırkırdı:

*Gözüm yoxdur üstündə bircə qara daşının
Ağ dumanlar galinlik duvanağıdır Şuşanın.
Mən gəlinin üzündən o duvağı vermərəm.
Namusum, ismətimdir Qarabağ vermərəm!*

Tofiq Bayramın son şeiri "Qarabağı vermərəm!" oldu. Bu da son təsəlli. Svetlana xanım deyir: "Yaxşı ki, Tofiq Qarabağın, Şuşanın işgal olunduğu günləri görmədi"... Zöhrə FƏRƏCOVA, "Azərbaycan"